

HARBIY XIZMATCHILAR KASBIY SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Dosnazarov Alimbay Hamdullaevich

*O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi
faoliyatini psixologik ta'minlash markazi katta
ofitseri*

Annotatsiya: Ushbu maqolada harbiy xizmatchilarning kasbiy shakllanish jarayonida kasbiy identifikatsiya, kasbiy ko'nikmalarini, kompetentligini va mexanizmlarini ilmiy-pedagogik jihatdan takomillashtirish, rivojlantirish haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy identifikatsiya, kasbiy ko'nikma, kompetentlik, mexanizm, kasbiy sifatlar, intellektual salohiyat, vatanparvarlik, xarbiy burch, kat'iy iroda, ta'lim va tarbiya.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ФОРМИРОВАНИЯ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ

Досназаров Алимбай Хамдуллаевич

*Старший офицер центра психологического
обеспечения деятельности Национальной
гвардии Республики Узбекистан*

Статья: В данной статье речь идет о научно-педагогическом совершенствовании и развитии профессиональных навыков, компетенций и механизмов в процессе профессионального становления военнослужащих..

Ключевые слова: профессиональная идентификация, профессиональная конника, компетентность, механизм, профессиональное качество, интеллектуальная компетентность, патриотизм, военная доблесть, обучение и воспитание.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PROFESSIONAL FORMATION OF MILITARY PERSONNEL

Dosnazarov Alimbay Hamdullaevich

*Senior officer of the Center for psychological
support of the activities of the National Guard of
the Republic of Uzbekistan*

Annotation: *This article deals with scientific and pedagogical improvement and development of professional skills, competencies and mechanisms in the process of professional formation of military personnel.*

Keywords: *professional identification, professional cavalry, competence, mechanism, professional quality, intellectual competence, patriotism, military valor, education and upbringing.*

“Xalq va armiya – bir tanu bir jondir” degan ezgu g‘oya asosida Qurolli Kuchlarimizning jangovar salohiyatini oshirish, harbiy qurilish sohasini tubdan modernizatsiya qilish bo‘yicha olib borayotgan islohotlarimiz natijasida milliy armiyamizda chuqur sifat o‘zgarishlari yuz bermoqda, uning saflarida xizmat qilish tom ma’noda shon-sharaf ishiga aylanib bormoqda.

Bu borada, ayniqsa, yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga qaratilgan ishlarimiz muhim ahamiyatga ega bo‘lmoqda. Bugungi kunda harbiy xizmatchilarimizning professional mahorati va obro‘-e’tibori jahon miqyosida ham yuksalib bormoqda. Buni mamlakatimiz Qurolli Kuchlari vakillarining nufuzli xalqaro harbiy musobaqalarda faol ishtirok etib, faxrli o‘rinlarni egallab kelayotgani misolida yaqqol ko‘rish mumkin. Buyuk Amir Temur bobomiz aytganlaridek, g‘alaba taqdirini avvalo qo‘shinning jangovar ruhi va tayyorgarligi, ma’naviy qudrati va mustahkam irodasi hal qiladi. Shu bois, milliy armiyamizning chinakam kuch-qudratini belgilab beradigan qo‘rqmas va dovyurak harbiylarimiz qalbida jangovar ruhni oshirish, ularni har qanday qiyinchilik va sinovga chidamli va matonatli etib tarbiyalash bundan buyon ham e’tiborimiz markazida bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganining 32 yilligi va Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan bayram tabrigidagi nutqi.

*Shavkat Mirziyoyev,
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti,
Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo‘mondoni*

KIRISH

Harbiy qurilish sohasidagi maqsad professional armiyani, o‘z tarkibida yaxshi tayyorlangan va ta’lim olgan, o‘z xalqiga, ona zaminiga sadoqatli bo‘lgan, o‘z Vatanining sha’ni va qadr-qimmatini oxirigacha himoya qila oladigan jangchilarga ega bo‘lgan armiyani bosqichma-bosqich vujudga keltirishdan iborat bo‘lishi lozim. Maqsad miqdor jihatidan uncha katta bo‘lmagan, lekin yaxshi shaylangan, zamonaviy qurollar va harbiy texnika bilan bekami ko‘st qurollangan, O‘zbekistonning xavfsizligini mustaqil ravishda va puxta ta’minlashga qodir bo‘lgan Qurolli Kuchlarni shakllantirishdir.

Bizning Qurolli Kuchlarimiz har qanday vaziyatda harakat qilishga tayyor turishi, mamlakatning jug‘rofiy-strategik mavqeini va hududining jug‘rofiy xususiyatlarini hisobga olgan holda ehtimol tutilgan bosqichga quruqlikda va havoda munosib zarba bera olish uchun jangovar salohiyatiga ega bo‘lmog‘i zarur.

Ma‘lumki, mutaxassisning kasbiy faoliyatga tayyorgarligi undagi kasbiy shakllanish xususiyati bilan bog‘liqdir. Zamonaviy tadqiqotlarda kasbiy sifatlar shaxs kasbiy taraqqiyotining asosiy mezonini va mehnat sub‘ektining yetakchi xarakteri sifatida ajratib ko‘rsatiladi. Kasbiy shakllanishda kasbiy sifatlar va taraqqiyot bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir. Jumladan, kasbiy sifatlar bir tomondan kasbiy taraqqiyot jarayonida shakllansa, boshqa tomondan shaxsning mutaxassis sifatida namoyon bo‘lishining muhim ko‘rsatkichi hisoblanadi. Amaliy jihatdan esa bu jarayon quyidagilar bilan uzviy bog‘liqdir. Xususan, yangi ijtimoiy-iqtisodiy dinamik sharoitda o‘z sha‘niga ega bo‘lish, raqobatda sinmaslik, farovon kelajakni ta‘minlash, mutaxassis shaxsini doimiy ravishda rivojlanishda bo‘lishi, ayniqsa ijtimoiy va mehnat sharoitida o‘zining mavqeini tahlil qilish bilan belgilanadi. Bu o‘z navbatida kasbiy sifatning shakllanishi mutaxassis shaxsida nechog‘lik ahamiyatga ega ekanligini aniqlash imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan olganda harbiy xizmatchilarda kasbiy shakllanishga ta‘sir etuvchi omillarni o‘rganish muammoning dolzarbligini belgilab beradi.

Kasbiy shakllanishning o‘ziga xos jihatlari harbiy xizmatchilarda muayyan qonuniyatlar asosida turlicha rivojlanishi mumkinligining ko‘rsatilishi kasbiy shakllanish haqidagi ilmiy tasavvurlarni to‘ldiradi, faoliyat mazmunini belgilashda mo‘ljal bo‘lib xizmat qiladi. Kasbiy shakllanish jarayonida kasbiy identifikatsiya, eksternal-internal lokus nazoratlarini kuchaytirish orqali harbiy xizmatchilarda kasbiy sifatlarini rivojlantirishning amaliy usullari aniqlandi va asoslandi. Harbiy xizmatchilarni tayyorlash masalasi mamlakatimizda olib borilayotgan kadrlar siyosati bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, harbiy xizmatchilarni amaliyot uchun tayyorlash ularga zamon talablari darajasida fan va texnikaning yutuqlaridan mukammal foydalangan holda ta‘lim-tarbiya berishni taqazo qiladi. Shu bois Vatanni himoya qilishni o‘zi uchun kasb sifatida tanlangan shaxslarning harbiy tayyorgarligi hamda kasbiy tarbiyasiga ilmiy nuqtai nazardan yondashish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga molik masala hisoblanadi.

Sharqning qomusiy olimlaridan **Yusuf Hamadoniy** o‘z shogirdlarini mehnat qilishga, kasb-hunar egallashga, harbiy ishlarni o‘rganishga chaqiradi. Allomalarimiz tomonidan ilgari surilgan fikrda har bir shaxs bilim, egallash bilan birga kasbiy ko‘nikma va malakalarni o‘rganib borish zarurligini uqtiradi. Xususan, vatan ozodligi, insonlar erkini himoya qiluvchi harbiylik kasbini egallash har bir inson uchun sharaflilik ekanligini ta‘kidlaydi.

Abdurahmon Jomiy boylikka hirs qo‘ygan nafsga berilgan savdosiz johil va nodonlarni qoralaydi. U ilm bilan butun umr shug‘ullanish lozimligini uqtirib, ilm mansabdorlar, podsholarni tanqid qiladi. Uning ta‘kidlashicha, insonni mansab va yuqori lavozimlar emas, balki ilm va hunar bezaydi. Ma‘lumki, yosh avlodning kamolotida kasb-hunar malakalarini egallash lozimligi uqtiriladi. Bu esa shaxsning kelajak taqdirini belgilovchi omil ekanligi e‘tirof etiladi.

Zamonaviy harbiy tayyorgarlik tizimida faoliyatning amaliy tomoniga katta ye‘tibor beriladi, ammo shu bilan birga harbiy xizmatchining kasbiy shakllanishining psixologik omillari va naqshlari yetarlicha hisobga olinmaydi, bu ko‘pincha harbiy faoliyatning og‘ir sharoitida kasbiy shakllanishiga olib keladi. Harbiy ishlarning ijtimoiy makonida shaxsni rivojlantirishning individual psixologik xususiyatlari, mexanizmlari va strategiyalarining yetarli darajada hisobga olinmasligi shaxsiy potensialni to‘liq amalga oshirish imkoniyatlarini pasaytiradi va harbiy xizmatchining ruhiy salomatligini saqlash va mustahkamlashga hissa qo‘shmaydi, ayniqsa hozirgi davrda. Bularning barchasi mavzuni kasbiy harbiy faoliyatga tizimli va o‘ta samarali tayyorlashni ta‘minlash uchun harbiy xizmatchilarni professionallashtirishning yeng maqbul vositalarini topish zarurligini dolzarblashtiradi. Harbiy xizmatchi shaxsining yetakchi psixologik xususiyatlaridan biri bu ichki motivlar va hayotiy maqsadlar tizimi bo‘lgan yo‘nalishdir. Bo‘lajak ofitserlar o‘rtasida harbiy kasbiy yo‘nalishni shakllantirish va rivojlantirish-bu insonning dunyoqarashiga ham, uning yehtiyoj-motivatsion sohasiga ham, uning ideallari, maqsadlari, munosabatlari va istiqbollarga ta‘sir qiladigan murakkab va qarama-qarshi jarayon. Harbiy ta‘lim muassasasidagi pedagogik faoliyatning psixologik jihati o‘quv jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, bu yuqori malakali ofitserlarni tayyorlash oldida turgan vazifalarni muvaffaqiyatli hal yetish manfaatlarida inson omilini faollashtirish zarurati bilan bog‘liq.

Mehnat psixologiyasida shaxsni professionallashtirish shaxsning kasbiy munosabatlar sub‘ekti sifatida notekis rivojlanishi sifatida ko‘rib chiqiladi, genetik xususiyatlarga yega va psixologik fazilatlarga yega, xulq-atvorni faol o‘zini o‘zi tartibga solishga va qobiliyatlarni o‘z-o‘zini rivojlantirishga qodir, bu birgalikda bilimlarni muvaffaqiyatli o‘zlashtirishga imkon beradi. kasbda o‘zini o‘zi anglash uchun ko‘nikma va qobiliyatlar, shaxsning individual psixologik fazilatlari, kasbining talablariga javob berish zarurati, shaxsning tuzilishi va kasbiy talablarning tuzilishini muvofiqlashtirish muvaffaqiyatli harbiy martaba uchun prinsiplar va shartlardan biridir. Kasbiylashtirish shaxsni ijtimoiylashtirish va individuallashtirish shakli, kasbiy yo‘ning turli bosqichlarini qamrab oluvchi faoliyat shakli sifatida qaraladi. Kasbiy shakllanishning mohiyati rivojlanayotgan vaziyat bilan bog‘liq mexanizmlarni ishlab chiqish, o‘zaro ta‘sir qilish va izchil almashtirish majmuasiga asoslangan ajralmas uzluksiz jarayondir.

L.A.Zayseva ta'kidlaganidek, "kasbiylashtirish" tushunchasining psixologik mazmuni aks yettirish va reaksiya komponentini o'z ichiga oladi va birinchi navbatda shaxsiy kasbiy muhim fazilatlar vaqt o'tishi bilan o'zgarib turishi va quyidagilarga yega bo'lishiga asoslanadi, kasbni yegallash jarayonida ruhiy jarayonlarning davlatlar orqali barqaror kasbiy xususiyatlarga aylanishi va o'zgarishining o'ziga xos dinamikasi.

Harbiy xizmatchini professionallashtirish muammosining murakkabligi, birinchi navbatda, boshlang'ich tayyorgarlik bosqichi harbiy ishlarda muvaffaqiyat qozonish uchun psixofizik shartlar aniqlanganda, uning mazmuniga kursantning harbiy mutaxassisga "aylanishi"ga bog'liq, bir oz o'rganilgan jarayon. Harbiy faoliyat, psixologik tarkib nuqtai nazaridan, odatda, barcha tana tizimlariga ta'sir qiluvchi murakkab jarayon bo'lib, u o'ziga xos xususiyatlarga, rivojlanish inqirozlariga, tanazzullarga va ko'tarilishlarga yega. Harbiy faoliyat psixologiyasida axborotni idrok yetishning o'tkir masalalari, motivatsiya muammolari, jamoaviy faoliyatga tayyorlik, idrok, jismoniy, hissiy yuklar va yashash sharoitlarining uning samaradorligi va muvaffaqiyatini ta'minlashga ta'siri mavjud.

Harbiy xizmatchilarning kasbiy shakllanish dinamikasini baholash uchun psixologik mezonlarning yo'qligi shaxsni professionallashtirishning tashqi va ichki tomonlariga sun'iy ravishda bo'linishga olib keladi. Ko'rinib turibdiki, uning axloqiy va psixologik tarkibiy qismini hisobga olmagan holda, faqat amaliy harbiy tayyorgarlikni yaxshilash orqali psixologik qulaylikka yerishish mumkin yemas. Aksariyat harbiy xizmatchilar harbiy xizmatdagi kasbiy rivojlanishi va o'z-o'zidan shaxsiy o'sishi o'rtasidagi bog'liqlikni intuitiv ravishda tushunadilar, lekin ko'pincha bu jarayonni optimallashtirish va uning resurs salohiyatini ro'yobga chiqarish imkoniyatlarini ko'rmaydilar.

Kasbiy shakllanish motivatsiyasini o'rganish shuni ko'rsatdiki, harbiy faoliyat umumbashariy ye'tirof, jismoniy barkamollik va moddiy mustaqillikning ijtimoiy ahamiyati bilan o'ziga jalb qiladi. Shaxsni professionallashtirish ongni kognitiv qayta qurish, motivatsiyani shakllantirish va maqsadni amalga oshirish uchun sharoit yaratishdan boshlanadi. Harbiy xizmatchining kasbiy shakllanishi, shaxs tuzilishini qayta qurish, xulq-atvorning kasbiy usullarini intensiv o'zlashtirish, fikrlash, nufuzli harbiy xizmatchilarga taqlid qilish orqali qiymat yo'nalishlari tuzilishini o'zgartirish, xatti-harakatlarning professional stereotiplarini shakllantirish lozimligini bildiradi. Harbiy xizmatchining kasbiy salohiyatiga jismoniy salomatlikdan tashqari, shaxsga yo'naltirilganlik, bilim, ko'nikma, kasbiy muhim fazilatlar va o'zini o'zi tartibga solish qobiliyati kiradi. Potensialni oshirish istagi harbiy xizmatchilarni o'zini o'zi bajarishning yangi usullarini izlashga undaydi, kasbiy shakllanish uchun yangi manbalarni va ishlash talablari darajasini pasaytirishga va ichki keskinlik tufayli natijalarga yerishishga qaratilgan yangi xulq-atvor strategiyalarini keltirib chiqaradi.

Ushbu xulq-atvor strategiyalarining barchasi aqliy va fiziologik ichki resurslarni sarflashning turli darajalarida farqlanadi. Shunday qilib, harbiy xizmatchini professionalashtirish uchta komponentdan iborat: o'zini o'zi boshqarish jarayonini optimallashtirish, shaxsiy shakllanishlarni rivojlantirish va yetarli funksional holatlarni shakllantirish.

Harbiy xizmatchining professionalizatsiyasi va harbiy faoliyat o'rtasida murakkab dialektik munosabatlar mavjud, faoliyatda paydo bo'ladigan va rivojlanayotgan, professionalizatsiya faoliyatning xususiyatlariga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi, shaxsning psixofiziologik fazilatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan individual ishlash uslubini shakllantiradi. Shaxsni o'zgartirishning asosiy tizimni tashkil yetuvchi omillari, yemotsionallik, faollik, o'zini o'zi boshqarish va orientatsiya. Kasbiy shaxsni shakllantirishning muhim regulyatori bu o'z-o'zini anglash-bu o'z-o'zini hurmat qilish bilan bog'liq bo'lgan kasbdagi o'zi haqidagi g'oyalar to'plami. Kasbiy rivojlanish bu majburlashdan o'z-o'zini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash va o'z-o'zini hurmat qilishni kuchaytirish tizimiga o'tadi.

Harbiy muhitda, ayniqsa jangovar sharoitda, harbiy xizmatchining ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan uyg'un bo'lmagan va deformatsiyalanuvchi komponentlarning mavjudligi noto'g'ri xatti-harakatlarning shakllanishiga va kasbiy rivojlanish inqirozlariga, shaxsiyat rivojlanishining deformatsiyasiga olib keladi. Demak, harbiy xizmatchining kasbiy shakllanishining butun yo'lini psixologik qo'llab-quvvatlash va qo'llab-quvvatlash zarurati aniq. Qisqa vaqt ichida, agar kerak bo'lsa, yangi sharoitlarga moslashish, jangga tayyor bo'lish, o'z-o'zini o'rganish, kasbiy va hissiy xatti-harakatlarning yangi usullarini ishlab chiqish kerak. Natijada, umuman psixikaning tartibsizlanishiga olib keladigan vaziyatlar yuzaga keladi, bu shubhasiz sub'ektning harbiy faoliyatining yakuniy natijalariga yeng salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun harbiy xizmatchilarni o'qitish jarayonida kasbiy shakllanish jarayonini psixologik boshqarish muammosi yetarlicha.

XULOSA

Harbiy universitetlarda, fanlararo yondashuvni va inson omili bilan shug'ullanadigan fanlar tizimini birlashtirishni talab qiladi. Demak, harbiy xizmatchining kasbiy shakllanish mexanizmlari va qonuniyatlarini aniqlash uchun harbiy ishlar metodologiyasi, psixologiya, fiziologiya, psixofiziologiya, kasbiy faoliyat psixologiyasi, psixoterapiya va tashkiliy psixologiyani birlashtirishga asoslangan konsepsiyani ilmiy ishlab chiqish zarurati aniq bo'lib, bu shaxsning kasbiy shakllanish strategiyasini asoslashga imkon beradi. Harbiy xizmatchining shakllanishi davrida uni professionalashtirishni psixologik qo'llab-quvvatlash.

Mazkur maqolada shuni ko'rsatdiki, zamonaviy harbiy xizmatchi maxsus ko'nikmalardan tashqari, kasbiy yo'naltirilgan shaxs tuzilishini, yetarli bo'lmagan funksional holatlarni o'z-o'zini tartibga solish qobiliyatini va kasbiy harbiy

faoliyatning muammoli vaziyatlarini hal qilishda psixologik kompetensiyani rivojlantirishi kerak. Shu munosabat bilan harbiy hizmatchilarning kasbiy mahorati birinchi o‘rinda, uning kasbiy mahoratini yuqori axloq va ijtimoiy faollik bilan qay darajada birlashtira olishiga bog‘liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 30.04.2023-yildagi. <https://lex.uz/uz/docs/-6445145>.
2. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir.2-jild. – T.: «O‘zbekiston», 2018. – 508 b.
3. Balducci C. Mobbing at work: a literature review on defini ning aspects and consequences. *Psicologia della salute*. 2009. Vol. 1. Pp. 101-128.
4. Leymann H. The content and development of mobbing at work // *European Journal of Work and Organizational Psychology*. 1996. N 5(2). P. 165-184.
5. Алексеева О.А., Лазарева Н.В., Фурсов В.А. Совершенствование управления развитием трудового потенциала организации // *Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Экономические науки*. - 2012. -№ 1. - С. 118-127.
6. Ravshanov L.U. Mudofaa vazirligi tizimidagi rahbar imijining ijtimoiy-psixologik konsepsiyasi. *Psixol.fanlari doktori (DSc)...diss.avtoreferati*. – T., 2023.-73 b.
7. Tursunov B.S. O‘zbekiston Respublikasi milliy gvardiyasi harbiy hizmatchilarida psixologik xususiyatlarning namoyon bo‘lishi. *Psixol.f.b.f. doktori (PhD)...diss.avtoreferati*. –T., 2023.-56 b.
8. Равшанов Л.У. Замонавий ҳарбий хизматчиларнинг психологик жиҳатлари. *Психол.ф.б.ф. доктори(PhD)...дисс.автореферати*. – T., 2019.-56 б.
9. <http://www.google.com>
10. <https://cyberleninka.ru/article/n/15363761>
11. <http://www.ziyonet.com>